

Nešto prije Petersenova filma koji je namijenjen prikazivanju u kinodvorana-
ma snimljen je i TV-film (zapravo miniserija) Johna Kenta Harrisona *Helena
Trojanska* (Helen of Troy, 2003). Namjera je toga filma prikazivanje strastve-
ne ljubavi s Helenina stajališta. Inspirirana u prvome redu Homerovim epo-
vima, snimana na egzotičnim mjestima s internacionalnim glumcima (Sienna
Guillory – Helena, Rufus Sewell – Agamemnon, Stellan Skarsgård – Tezej,
John Rhys-Davies – Prijam...) i s primjenom modernih specijalnih efekata,
Helena Trojanska je priča o legendarnoj borbi za ljubav najljepše žene na svi-
jetu. Iako ni u ovome filmu bogovi nemaju neku veću ulogu, ipak se pojav-
ljuju tri božice (Hera, Atena i Afrodita) da im Paris presudi koja je od njih
najljepša.

Iako je film *Troja* na višoj umjetničkoj razini, ne bih se upuštao u kritičko us-
poređivanje. U Heleni Trojanskoj prikazano je Parisovo rođenje, njegovo
dodjeljivanje zlatne jabuke Afroditi, Tezejeva otmica Helene, Helenino oslo-
bađanje, prosidba Helene, njezina udaja za Menelaja, Parisov dolazak u Spar-
tu i bijeg s Helenom... sve do razorenja Troje i Helenina pomirenja s Mene-
lajem. Premda *Helena Trojanska* nije remek-djelo, Harrisonov je TV-film so-
lidan uradak, čak je i zanimljiviji i narativniji jer vremenski zahvaća veće raz-
doblje od Troje.

Sienna Guillory kao Helena u filmu *Helena Trojanska*
Johna Kenta Harrisona

Inga Vilogorac

VELIKA MAJKA KIBELA

Kibela, Majka bogova, ljudi i zvijeri, zajedno sa svojim pratiteljem Atisom,
štovale se u Frigiji. Ime je dobila po frigijskoj planini Kibeli gdje se prema
legendi rodila i živjela. Frigijski kralj Mida smatrao se njezinim sinom te joj
je u 8. stoljeću pr. Krista podigao hramove u Pesinuntu i Jazilikaji. Kibelin
kult je u Grčku stigao 6. stoljeću pr. Krista, kad joj je podignut hram na aten-
skoj Agori.

Godine 205. prije Krista Sibilinske su knjige prorekle da će Hanibal napusti-
ti Italiju ako se iz Pergama u Rim donese maloazijska boginja. Donose je sto-
ga, u vidu crnog kamena Atala I., grade joj hram na Palatinu i počinju je što-
vati kao Veliku Majku (*Magna Mater*), majku bogova. Zajedno s njom štovao
se i njezin pratitelj Atis. Kibelini su svećenici predvodili orgijastičke svetkovi-
ne, za koje je isprva vrlo malo Rimljana znalo, no kad se o tome pročulo, od-
lukom senata Rimljanima se nije dopuštalo da sudjeluju u takvim svečanosti-
ma, a doskora je i sam kult zabranjen. Međutim, upravo je istočnjački, miste-
rijski karakter Kibelina kulta privlačio velik broj pristaša te za Kaligule kult
dobiva javni karakter. Vrhunac popularnosti dostiže za Antonina Pija, polo-
vicom II. stoljeća poslije Krista, kad je utemeljen arhigalat. Svetkovina štova-
telja Velike Majke zvala se *Megalensia* (grč. *Megalesia*), za Klaudija se počinje
slaviti *Tristia*, dio svetkovine u kojem se oplakivalo Atisovu smrt, a za Antoni-
na Pija *Hilaria*, kada se slavilo njegovo uskrsnuće.

Kult je bio jednako popularan i na području provincija Dalmacije i Panonije,
gdje je došao većinom zahvaljujući istočnjačkim doseljenicima, trgovcima i
carinicima, a o njegovoj raširenosti svjedoči velik broj natpisa i spomenika
Velike Majke i Atisa sačuvanih kod nas. Zajedno s drugim velikim istočnjač-
kim božanstvima, perzijskim Mitrom te egipatskom Izidom i Serapisom do-
živjeli su najveći procvat u II. i III. stoljeću poslije Krista, a osobitosti njihova
kulta isprepletale su se s osobitostima kultova navedenih božanstava¹. Poja-
vom i prevagom kršćanstva kult Velike Majke i Atisa postupno je iščeznuo.

KIBELA I ATIS U OVIDIJEVIM DJELIMA

Publije Ovidije Nazon (43. pr. Kr. – 17. po. Kr), veliki rimski pjesnik Augu-
stova doba, spominje Kibelu i Atisa na nekoliko mjesta u svojim djelima, *Fa-
stima*, *Metamorfozama*, *Umijeću ljubavi* i pjesmi *Ibis*, te se može smatrati najvećim

¹ SELEM 1971.

izvorom podataka o njihovom kultu u cijeloj rimskoj književnosti. Kod nas su od navedenih djela prevedene *Metamorfoze*², *Umijeće ljubavi*³ i djelomično *Fasti*,⁴ a prijevodi koji se nalaze u Prilogu ovoga rada nisu preuzeti iz navedenih izdanja, nego su samo uspoređeni s njima, jednako kao i s engleskim prijevodom *Fasti*.⁵ Razlike među njima stilske su naravi, značenje je, naime, svuda isto.

Fasti

Fasti su djelo u kojem je Ovidije opisao postanak rimskih svetkovina i uz njih vezane obrede, prema danima i mjesecima u godini. *Fastima* se inače u to doba službeno nazivao rimski kalendar. Ovidije nije uspio dovršiti to djelo: nakon što je opisao svetkovine prvih šest mjeseci, August ga je prognao u Tome na Crnom moru.

Upravo su *Fasti* najizdašniji izvor podataka o kultu Velike Majke Kibe i Atisa od svih Ovidijevih djela (Prilog 1, IV, 179-372). Majstorski je u stih složio sve što je o tome znao i to kroz dijalošku formu, koja mu je najbolje omogućivala da pruži čitateljima što je moguće više podataka: postavljao je, naime, različita pitanja muzi Erato, vezano uz Kibelu i Atisa, a ona mu je odgovarala te je na taj način doznao mnogo pojedinosti o njihovome kultu.

Krenuo je s opisom razuzdane svetkovine Velike Majke (*Megalensia*), koja se održavala u ožujku, njezine razuzdane štovateljice i glasne frigijske glazbe te je pitao muzu što je uzrok buci koju stvaraju Kibelini vjernici, a ona mu je na to ispričala priču o Jupiterovu rođenju (Kureti i Koribanti, Kibelini pratitelji, lupajući u cimbale i timpane skrivali plač malog Jupitera da ga Saturn ne bi pronašao). Nakon toga mu je ispričala mit o Atisu, sve o putovanju i dolasku Kibe u Rim te okolnostima u kojima je došla. Iz te priče saznajemo i neke povijesne činjenice: navodi se tko je dočekao Veliku Majku u Rimu te tko je obnovio njezin hram. Ovidije o svemu tome pripovijeda sočnije od Vergilija,⁶ koji više patriotski upleće priču o Kibelinu dolasku u priču o Eneji, da bi naglasio njezinu ulogu zaštitnice Trojanca Eneje i Rima.

Nakon svake od navedenih priča u *Fastima* Ovidije bi muzi postavio poneko pitanje o nekoj od karakteristika Kibe i njezina kulta, a na samom kraju je niz pitanja kojima ju je naveo da mu pruži još pokoji relevantan detalj o običajima štovatelja Kibe i Atisa.

² Ovidije 1907

³ Ovidije 1973

⁴ Ovidije 1903.

⁵ Ovidije 1996.

⁶ Verg. *Aen.*, II, 788, X, 156, IX, 80-88.

U V. knjizi *Fasti* (Prilog 1, V, 221-234) božica proljeća Flora priča o sebi i, među ostalim, spominje Atisa i Adonisa, koji se poistovjećuju kao bogovi vegetacije zbog slične im sudbine (iz njihove je krvi nastalo cvijeće). Ovidije ovdje ne opisuje pretvorbe ovih mitskih junaka u cvijet, no povezuje ih zajedno na jednom mjestu, gdje govori o proljetnom cvijeću.

Napokon, u VI. knjizi *Fasti* (Prilog 1, VI, 321-322), u priči o Prijapu, Ovidije opisuje Kibelinu gozbu. Nakon toga nabraja i priča tko je sve bio nazočan kod Kibe, no nju više ne spominje.

Metamorfoze

Dok su *Fasti* iznimno vrijedan izvor podataka vezanih konkretno uz kult Velike Majke i Atisa, deseta knjiga *Metamorfoza* (*Metamorphoses*) uglavnom nam pruža važne detalje o mitu i ikonografiji ovih božanstava.

U priči o Kiparisu, Apolonovom ljubimcu koji se pretvorio u čempres jer je ne htijući ubio svoga jelena, spominje Ovidije Kibelu i Atisa (Prilog 2, X, 99-105), i to konkretno Atisovu pretvorbu u omoriku. Na kraju istog pjevanja Ovidije u priču o Veneri i Adonisu upleće i onu o Hipomenu i Atalanti. Nakon što se Venera pobrinula da ih veže ljubavlju, nisu joj na tome zahvalili te ih je stoga, uz pomoć Kibelinu, kaznila: navela ih je da bludom oskrvnu hram Velike Majke, zbog čega ih je ona, gnjevna, pretvorila u lavove koji je od tog trenutka prate.

Umijeće ljubavi

Djelo *Umijeće ljubavi* (*Ars amatoria*) nije obilan izvor podataka u usporedbi s *Fastima* i *Metamorfozama*, u čijoj su tematici Kibela i Atis nezaobilazni, no ono što kazuje također je značajna informacija (Prilog 3, I, 503-510). Savjetuje, naime, rmuškarce o njihovom izgledu i pritom ih upozorava da se ne ponašaju kao Kibelini štovatelji, nemuževni eunusi koji kovrčaju kosu i depiliraju se. Nasuproto tomu, Adonisa, odnosno Atisa, drži za uzor svakome Rimljaninu.

Ibis

Ibis je pjesma koju je Ovidije spjevao u progonstvu (uzorom mu je bila istoimena pjesma aleksandrijskoga pjesnika Kalimaha) svom neprijatelju, najvjerojatnije Kornificiju koji mu je uznemiravao ženu i koji je radio protiv njega u Rimu. U toj se pjesmi Ovidije teškim kletvama obrušava na Ibisu te, među ostalim, spominje Kibelu i Atisa (Prilog 4, 453-458 i 503-508): želi, naime, svome neprijatelju Ibisu da se kastrira kao njihovi štovatelji te da umre pretvorivši se u omoriku, kao Atis.

KOMENTARI

U stihovima koji su vezani uz Kibelu Ovidije se s izrazitim poštovanjem odnosi prema njoj, smatra je Boginjom Majkom, prikazuje je kao pravu rimsku matronu, a sve se to može odmah vidjeti i iz naziva koje joj pridaje. Najčešće je, doduše, zove samo Boginjom (*dea*), međutim, zna on različitim epitetima naglasiti, primjerice, njezino dostojanstvo i važnost te ulogu majke bogova, ljudi i zvijeri, pa koristi sljedeće izraze: Velika Boginja (*dea Magna*, Prilog 1, F, IV, 194), Gospa (*domina*, Prilog 1, IV, 340 i 368), Božanska (*diva*, Prilog 1, IV, 267), Roditeljica (*parens*, Prilog 1, IV, 262 i 359), Velika Roditeljica (*Magna Parens*, Prilog 4, 457), Roditeljica bogova (*genetrix deorum*, *Fasti*, Prilog 1, IV, 319) i Majka nebesnika (*caelestum Mater*, Prilog 1, IV, 4, 275). Na nekoliko mjesta epitet boginje ukazuje, pak, na njezino podrijetlo, odnosno, frigijske lokalitete koji se inače vezuju uz nju: Kibelska Majka (*Cybeleia mater*, Prilog 4, 453) i Kibelska, sc. Boginja, (*Cybeleia*, Prilog 1, IV, 191), prema frigijskoj planini Kibeli po kojoj je boginja dobila ime, Berekintska, sc. Boginja (*Berecynthia*, Prilog 1, IV, 355), prema frigijskoj planini Berekintu, te Idejska Majka (*Idaea parens*, Prilog 1, IV, 182), prema frigijskom brdu Idi. Dvaput je Kibelin epitet vezan i uz njezinu najčešću ikonografsku karakteristiku, tornjevitu krunu: Tornjevita Boginja (*turrigera mater*, Prilog 1, IV, 224 i *turrata Mater*, Prilog 2, X, 696). Atisa Ovidije spominje manje negoli Kibelu, više usputno, negoli namjerno, a osim imenom naziva ga i frigijskim mladićem (*Phryx puer*, Prilog 1, IV 223) te Frigijcem i Berekintskim lovcem (*Phryx ac venator Berecyniades*, Prilog 4, 508).

MIT

Kibela i Atis

Nekoliko antičkih autora u svojim djelima donosi mit o Kibeli i Atisu: Pauzanija⁷ i Arnobije⁸ prenose sljedeću predaju: iz ljubavi Kibebe i Zeusa rodio se dvospolac Agdistis. Kad je odrastao, Dioniz ga je svladao i vezao za stablo, gdje se Agdistis kastrirao, a iz njegove je krvi izniklo stablo. Frigijska princeza Nana stavila je u krilo plodove toga stabla, zatrudnjela i rodila Atisa. Kad je Atis izrastao u lijepoga mladića, Kibela se zaljubila u njega i izabrala ga za miljenika, no on ju je prevario te mu je zbog toga pomutila um. U svojoj se ludosti Atis kastrirao i umro, a iz njegove su krvi izrasle ljubice. Pauzanija donosi i drugu priču,⁹ za koju kaže da je poznaje od elegičara Hermezijanakta: Atis je bio sin frigijskoga kralja Kalaja. Odselio se u Lidiju, gdje je ljude poučavao

⁷ PAUZANIJA 1989., VII, 17.

⁸ www.thelatinlibrary.com (*Arn.* V,6,1).

⁹ PAUZANIJA 1989., VII, 9-12.

svetim Kibelinim obredima. Zeus, ljubomoran jer je Atis zajedno s Kibelom bio popularniji od njega, pošalje veptra koji ga ubije. Prema Herodotu (*Herod.*, I, 34-35) Atis je sin lidijskoga kralja Kreza, a prema Diodoru (*Dio.*, III, 58-59) Kibela je kći frigijskoga kralja kojoj otac nije dao da se uda za Atisa, ubio ga je, a ona je ostala sama tugovati.

Ovidije u *Fastima* (Prilog 1, IV, 221-241) iznosi svoju verziju mita: Atis je s nimfom Sagaritidom prevario Kibelu, zbog čega je Velika Majka bogova nimfu pretvorila u stablo, a Atisu, pak, pomutila um te je on u ludilu pohitao na vrh Dindima i oštrim se kamenom kastrirao. Da je Atis bio kastriran i "ni žena ni muž", spominje se još i u pjesmi Ibis (Prilog 4, 453-455). U istoj pjesmi Ovidije kaže da je Atis bio berekintski lovac (Prilog 4, 508), a drugdje u literaturi nije poznato da su ga tako nazivali.¹⁰

U petoj knjizi *Fasta* (Prilog 1, V, 227) Ovidije kaže da iz Atisove rane izrasta počast po boginji Flori. Misli tu na cvijet ljubice (u spomenutoj priči koju donosi Arnobije spominje se da su ljubice izrasle iz mjestā na zemlji na koja je kapnula Atisova krv), a ta je, dakle, mitska pojedinost Ovidiju i njegovim suvremenima poznata, čim ne nalazi za potrebno napisati o kojem se cvijetu radi, nego se to podrazumijeva. U istome se stihu navodi i Adonis iz čijih su rana, kako Ovidije kaže, izrasle anemone. Valja ovdje napomenuti da, kad Ovidije spominje Atisa, često je u istom kontekstu i Venerin ljubimac Adonis. Poznato je, naime, da su mitske pojedinosti ta dva heroja jako slične: Adonisa je ubio vepar (već je spomenuto da je prema Pauzaniji i Atis tako završio), a iz krvi njegove izrasle su anemone. U Rimu su se Atis i Adonis poistovjećivali, za vrijeme njima posvećenih svetkovina oplakivala se njihova smrt i slavilo uskrsnuće.

Ovidije nam dvaput u svojim djelima navodi još jednu pojedinost vezanu uz mit o Kibelinom ljubimcu (Prilog 2, X, 103-105; Prilog 4, 507-508): nakon smrti Atis se pretvorio u omoriku (*pinus*). O tome govori i gore navedena Arnobijeva priča. Ta se mitska karakteristika odrazila u kulturnoj svečanosti Velike Majke, tzv. *Megalensia*, koja se održavala u proljeće i na kojoj su se sjekla stabla omorike, koja su simbolizirala Atisa. Ta su se stabla, k tomu, kitila ljubicama.

Napokon, zgodno je ovdje napomenuti i da je Ovidije u *Fastima* pitao Erato za podrijetlo tornjevite krune na Boginjinjnoj glavi (Prilog 1, IV, 218-219) te je saznao da je prema predaji Velika Majka Kibela osnovala prve gradove i tvrđave.

Koribanti i Kureti

Neposredno prije mita o Atisu Erato u *Fastima* Ovidiju pripovijeda o Jupiterovu rođenju (Prilog 1, IV, 197-213), odakle saznajemo zanimljivu mitološku

¹⁰ Pastir (*Dio.*, III, 58-59), frigijski princ (*Pausan.*, VII, 17,8), sin kralja Kreza (*Herod.*, I, 34-35).

priču vezanu uz Kibeline pratitelje, Koribante i Kurete, za koje je poznato da su lupanjem u timpane i cimbale slavili svetkovinu u Boginjinu čast. Naime, na Ovidijevo pitanje zašto se Velika Boginja veseli neprestanoj buci, Erato mu ispriča cijeli mit o Jupiterovu rođenju: Jupiterov otac Saturn gutao je svoju djecu da se ne bi ispunilo proročanstvo po kojem će ga sin svrgnuti s prijestolja. Njegova žena Reja (koja se u mitologiji poistovjećuje s velikom Majkom Kibelom) uspjela je sakriti Jupitera, podmetnuvši Saturnu kamen da ga proguta. Sakrila je dijete na brdu Idi, a upravo su Koribanti i Kureti lupanjem u štitove i kacige stvarali veliku buku da Saturn ne bi čuo plač malog Jupitera i ubio ga.

Lavovi

Na brojnim Kibelinim likovnim prikazima Kibelina kola vuku lavovi, ili se, pak, lavovi nalaze kraj boginje na tronu, kao njezini čuvari i pratitelji. U *Metamorfozama* (Prilog 2, X, 686-704) Ovidije iznosi mitološko podrijetlo Kibelinih lavova: nakon što su Hipomen i Atalanta oskvrnuli Kibelin hram, srdita ih je boginja, u prvi mah želeći ih utopiti u Stiksu, pretvorila u lava i lavicu. O lavovima kao Kibelinom ikonografskom motivu bit će riječi kasnije.

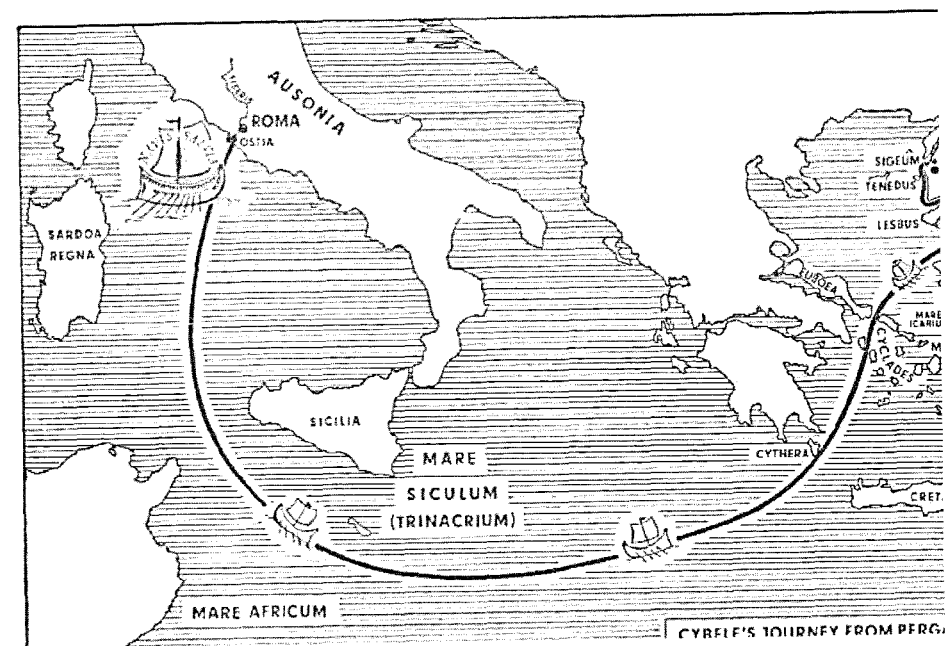
Kibelin dolazak u Rim

Nakon priče o Atisu Ovidije u *Fastima* pripovijeda o dolasku Velike Majke u Rim (Prilog 1, IV, 246-347). Odmah na početku spominje Trojanca Eneju, praoca rimskoga naroda, jer je upravo iz Troje, rimske pradomovine, došao kult Velike Majke Kibebe da bi čuvao Rimljane od punske, ali i svake druge opasnosti. Naime, Sibilin svećenik je rekao rimskome poslanstvu da moraju dovesti Majku ako žele da Hanibal napusti njihovu zemlju, a u proročistu u Delfima saznali su da je to frigijska Kibela. Otišli su u Pergam po nju, no kralj Atal je nije htio dati, te se dogodilo čudo: zemlja se zatresla i Kibela je sama potvrdila da želi ići u Rim. Potom su rimski poslanici Boginju, u vidu velikog crnog kamena, stavili u lađe koje su načinili od omorika (što asocira na mit o Atisovoj sudbini), te su prešli dug pomorski put do Ostije. Tamo su ih dočekali razdragani Rimljani svih staleža, među njima i Klaudija Kvinta, rimska patricijka, sestra Apija Klaudija, konzula 221. godine,¹¹ koju su pratile izmišljene glasine koje su joj okaljale čast, no Velika je Majka dokazala njezinu nevinost i krepost: lađa koja je prenosila Boginju zaglavila se u pličini i nisu je mogli pomaknuti, no kad je Klaudija Kvinta to pokušala, pomolivši se prethodno Velikoj Majci, uspjela je te je na taj način skinula sramotu sa svoga imena. Lađa je potom došla sve do Rima, Boginja je unesena kroz Kapenska vrata, a dočekao ju je Scipion Nazika.

¹¹ VERMASEREN 1977.

Kibelin put iz Pergama u Rim (VERMASEREN 1977)

Frigijski lokaliteti

U Ovidijevim se djelima, konkretno u *Fastima* te na jednom mjestu u *Ibisu*, navode lokaliteti u Frigiji koji su mitski povezani s Kibelom i Atisom. Nekad su, doduše, samo dio posvojnog pridjeva, vezanog uz ova božanstva, a najčešće se radi o planinama: Kibela (Prilog 1, IV, 191, 248 i 362), na kojoj se, prema legendi, Boginja rodila i za koju kaže da je zelena, Dindim (Prilog 1, IV, 233, 248), Berekint (Prilog 1, IV, 182, 353 te Prilog 4, 508) i Ida (Prilog 1, IV, 182, 248, 263), za koju kaže da je bogata izvorima. Ovidije spominje također "visoki" grad Cenenu (Prilog 1, IV, 362) te rijeku Gal, o kojoj saznajemo nešto više. Naime, na njegov upit o podrijetlu imena Kibelinih štovatelja Gala, Erato mu je objasnila da naziv nema veze s pokrajinom Galijom, nego s frigijskom rijekom Gal. Kaže k tomu da oni koji piju iz te rijeke polude (Prilog 1, IV, 360-365).

Kult

Na većini mjesta na kojima Ovidije spominje karakteristike vezane uz kult Kibebe i Atisa kritizira ga. Kako je već istaknuto, kult je u to doba bio jako popularan i privlačio je narod upravo zbog svog istočnjačkog, misterijskog i orgijastičkog karaktera. Unatoč tomu što ga je upravo zbog te razvratnosti Senat zabranjivao, imao je sve više i više pristaša. Kibela, kao majka svih bogova, čiji

kult potječe iz rimske pradomovine Troje, bila je rimska majka, no njezin je kult imao isključivo frigijske karakteristike, rimski se običaji nisu u velikoj mjeri miješali. Moguće da upravo iz tog razloga Ovidije, kao domoljub i zastupnik mišljenja Senata, nije odobravao njihove običaje, dok se prema Kibeli, kad je spominje, uvijek odnosi s velikim poštovanjem, ne smeta mu njezino frigijsko podrijetlo, jer je ona majka i zaštitnica rimskog naroda.

Svetkovina

Obredi održavani u sklopu svetkovine Velike Majke (*Megalensia*) imali su sljedeći redoslijed¹²: za proljetnog ekvinocija (22. ožujka) u šumi bi se posjekla omorika i donijela u Kibelino svetište, gdje se s njome postupalo kao s božanstvom. Ukrašavali su je vunanim trakama i vijencima ljubica, a na sredinu drveta privezala bi se lutka koja je predstavljala Atisa (već je bilo riječi o simboli omorike i ljubica, vezano uz mit o Atisu). Sutradan, 23. ožujka glavna je svečanost bila puhanje u trube. Treći dan, 24. ožujka „krvavi“ je dan: prvosvećenik je puštao krv iz svojih ruku i prinosisio je kao žrtvu. Vjerojatno se na taj dan ili te noći Atis oplakivao pred jednim kipom koji bi se nakon toga svečano spalio. Četvrti dan, 25. ožujka bio je Dan radosti (*Hilaria*), kojim je završavao period žalosti (*Tristia*). Na taj se dan slavilo Atisovo uskrsnuće. Svetkovina je 27. ožujka završavala procesijom na potok Almon, u koji se uranjala volujska zaprega s božičnim kipom i drugim svetim predmetima. Na izlasku iz vode zaprega i volovi posipali su se svježim cvijećem. Iako opisana svetkovina potječe iz doba nakon Ovidija (za Klaudija uvedena *Tristia*, za Antonina Pija *Hilaria*), u njegovim se djelima mogu naći potvrde o njezinim osobitostima.

Ovidije je u *Fastima*, pri opisu dolaska Kibele u Rim, rekao da je svećenik u grimiznoj halji oprao Boginju i njezine svetinje u vodi Almona, te da su nakon toga goveda upregnuta u kola, na kojima je Boginja unesena u Rim, posipana cvijećem. To je, dakle, potvrda njegovom poznavanju obrednih običaja Kibele i Atisa. Kupanje božice predstavljalo je dio svečanosti i u Frigiji, a na ovom se mjestu zgodno prisjetiti priče o Ifigeniji na Tauridi: da bi pobjegla s bratom Orestom, slagala je kralju Toantu da, kao Artemidina svećenica, treba poći na morsku obalu i oprati boginjin kip i zločinca Oresta koji ga je okaljao.¹³ Obredno pranje kipova, dakle, u antici je bilo uobičajeno.

Ovidije je, među ostalim, pitao Erato zašto je *Megalensia* prvi festival u Rimu (Prilog 1, IV, 356-359) i dobio odgovor da tako treba biti jer je Kibela majka svih ostalih bogova. *Megalensia* je doista bio prvi festival u rimskoj godini koja

¹² FRASER 2002.

¹³ EURIPID 2000.

je započinjala ožujkom.¹⁴ Ovidije ga naziva *Megalesia*, što je grčka verzija njezova imena.

Prizor sa srebrne posude iz Parabiaga

Buka

Najčešći motiv vezan uz kult, na koji se Ovidije poziva, je bučna svirka na Kibelinim svečanostima. U *Fastima* (Prilog 1, IV, 189-190), kad opisuje svetkovinu, na prvom mjestu spominje karakteristične instrumente Kibelinih štovatelja, cimbale (činele) i timpane (bubnjiće), kao i zavintu lotosovu sviralu: njihov ga glasni zvuk plaši. Nakon što je pitao Erato za razlog neprestanoj bučnoj svirci, ona mu ispriča mitološko podrijetlo svirke Koribanata i Kureta (Prilog 1, IV, 193-212): objasni da Koribanti, koji su udarali u štitove da se plać malog Jupitera ne bi čuo, sada udaraju u timpane, a Kureti umjesto u kacige sada udaraju u cimbale (Prilog 1, IV, 212-213). Na tom mjestu spominje i da je glazba koja se izvodi na svetkovinama Velike Majke frigijskoga podrijetla. Nakon toga, kad opisuje ulazak Velike Majke u Rim, opet napominje da pratitelji urlaju, a svirala mahnito svira (Prilog 1, IV, 340), dok u *Ars Amatoria* (Prilog

¹⁴ MILIĆEVIĆ 1990.

3, I, 505-506) kaže da Kibelini eunusi urlajući pjevaju na frigijski način. Dakle, nenasna mu je buka koju proizvode instrumenti i glasovi Kibelinih štovatelja, idu mu na živce i na to se osvrće čak četiri puta u svojim djelima.

Svećenici – eunusi

S neodobravanjem Ovidije govori i o kastraciji Kibelinih svećenika i štovatelja. Eunusima ih naziva dvaput u *Fastima* (Prilog 1, IV, 183 i 300), navodi da se kastriraju u Atisovu čast, kao što je to on nekoć, na Kibelin poticaj učinio (Prilog 1, IV, 220-221 i 242-243), te da su bili razuzdani, što je opet vezano uz mit o Atisu kojem je Kibela pomutila um. Spominje i da su rezali kosu dok su se kastrirali (Prilog 1, IV, 243), baš kao što je iz mita poznato da je i Atis učinio (sve to upravo Ovidije spominje u mitskoj priči o Atisu u *Fastima*). U *Ibisu* (Prilog 4, 453-456) se možda najviše osjeti Ovidijev prezir prema štovateljima Velike Majke u Rimu. U toj se pjesmi, naime, najoštrijim riječima obraća svom neprijatelju Ibisu te mu, među ostalim, želi da se kastrira poput Kibelinih eunuha i da nježnom ("ženskastom") rukom udara u timpane. Nemuževne ruke njihove spominje još u *Fastima* (Prilog 1, IV, 341). Smatra, dakle, čin kastracije sramotnim i ponižavajućim za Rimljanina.

Kibeline eunuhe Ovidije kritizira i u *Ars Amatoria* (Prilog 3, I, 503-506), gdje savjetuje muškarce o njihovom izgledu, kad kaže da običavaju kovrčati kosu i "strugati golijeni plavcem".¹⁵ To su svakako ženski običaji, a pravi rimski muž (*vir*) ni u kom slučaju ne bi smio to raditi. Kao uzor Rimljanima, među ostalima, postavlja šumskog momka Adonisa (odnosno Atisa) prirodno izgleda. Suprotstavlja ga, dakle, eunusima, te je ovo mjesto svjedokom da je Ovidije poštovao ova istočnjačka božanstva, za razliku od njihova kulta i običaja vjernika.

Prilozi u sitnome novcu

Štovatelji Velike Majke u Ovidijevo su doba davali priloge u novčićima, a taj je običaj potjecao iz vremena kad je Metel¹⁶ gradio hram Boginji i tom prilikom sakupljao priloge (Prilog 1, IV, 349-351).

Zajedničke večere vjernika

Kibelini vjernici zvali su jedni druge na zajedničke večere (*mutationes*), koje su se izmjenjivale. Erato Ovidiju objašnjava da je sljedeći razlog tomu: Boginja je često mijenjala svoje mjesto boravka (*mutatio*), te je njezini štovatelji oponašaju (Prilog 1, IV 352-255).

¹⁵ Kamen plavac, koji se kao sastojak i danas koristi u kozmetici, u starome Rimu služio je za depilaciju.

¹⁶ Metel (možda Kvint Cecilije) obnovio je Kibelin hram nakon što je bio spaljen 111. godine prije Krista.

Hrana Kibelinih štovatelja

Od Ovidija saznajemo i značajan podatak o hrani Kibelinih štovatelja (Prilog 1, IV, 366-371). To je tzv. moret (*moretum*) koji se sastojao od mladog sira, vrhnja i bilja, i za kojeg Ovidije kaže da je drevno jelo drevne Boginje. Velika je Majka, naime, darom bilja održala primitivnog čovjeka na životu, te su stoga u njezinu čast jeli moret.¹⁷

Svetište

U priči o pretvorbi Hipomena i Atalante u Kibeline lavove (Prilog 2, X, 686-704) spominje se i Boginjino svetište. Nalazilo se, kaže Ovidije, skriveno u gustoj šumi, a u njegovoj neposrednoj blizini bio je taman zaklon, sličan špilji, gdje su svećenici donijeli drvene kipove drevnih božanstava te je taj zaklon zbog toga bio "svet od drevne pobožnosti".

U to su doba svetišta Velike Majke, majke bogova, ljudi, prirode i zvijeri, doista bila na skrovitim, šumovitim mjestima, a u njihovoj su se blizini, u špiljama, čuvali kipovi drevnih božanstava, štovani kao iskonska svetost. Špilja svakako predstavlja kontakt sa zemljom, a Kibela se u ranom stadiju štovala kao Majka Zemlja. Tu treba povući paralelu i s minojskom civilizacijom, u čijem je religijskom životu glavnu ulogu imala Boginja Majka, svećenica prirode i životinja, kojoj su posvećena mjesta bila upravo šume i špilje. K tomu, u kretskoj se špilji rodio Zeus, Rejin (Kibelin) sin.

Napokon, kad Ovidije opisuje gozbu Kibelinu (Prilog 1, VI, 321), među uzvanicima u prvom redu nabraja Silena, satire i nimfe, šumska božanstva. Dakle, i iz toga se može zaključiti da je prema Ovidiju šuma posvećeno mjesto Velike Majke Kibeke.

IKONOGRAFIJA

Kibela

Kibela je u umjetnosti prikazivana na razne načine: na najstarijim likovnim prikazima ima izražene ženske attribute kao simbole plodnosti. U Grčkoj je prikazivana s Atisom u kočiji koju vuku lavovi, u pratnji Koribanata i Kureta. No, ustalio se Agorakritov ikonografski tip Boginje koja sjedi na tronu, odjevena u hiton i himation, sa sandalama na nogama i krunom na glavi, dok tron flankiraju dva lava. Različite varijante toga modela javljale su se na području Rimskoga Carstva.

¹⁷ VERMASEREN 1977.

Tornjevita kruna

Ovidije u svojim stihovima često spominje izgled i atribute Velike Majke te time svjedoči o njezinoj ikonografiji. Naziva je tornjevitom Boginjom (Prilog 1, IV, 223 i Prilog 2, X, 696) te spominje njezinu krunu u obliku tornjeva (Prilog 1, IV, 218-219, VI, 321 i Prilog 2, X, 696). Već je napomenuto zašto je kruna Velike Majke u obliku tornjeva, a poznati su brojni likovni prikazi "tornjevite" Boginje (primjerice, mramorni reljef iz Düsseldorfa, mramorni kip Velike Majke na tronu iz Petty muzeja u Los Angelesu). Na žalost, sve statue Velike Majke u Hrvatskoj sačuvane su bez glave, no moglo bi se pretpostaviti da je i njih krasila tornjevita kruna kao jedna od osnovnih karakteristika rimske ikonografije Velike Majke.

Kibela s tornjevitom krunom (Düsseldorf).

Lavovi kao ikonografski motiv

Drugi važan element Kibeline ikonografije su lavovi koji je prate, obično prikazani upregnuti u njezina kola ili se, pak, nalaze kraj nogu Boginje koja sjedi na tronu. Ovidije u razgovoru s Erato (Prilog 1, IV, 214-217) spominje lavove Velike Majke koje je ona pripitomila i koji vuku njezina kola. U *Metamorfozama* (Prilog 2, X, 686-704) također spominje Kibeline lavove, kada izno-

si njihovo mitološko podrijetlo. Tu je važno napomenuti slikovitost kojom opisuje pretvorbu i izgled lavova, slikovitost tipičnu za Ovidijeve opise. Lavove spominje ih i u pjesmi *Ibis* (Prilog 4, 457) kad želi svome neprijatelju da se pretvori u živinče (*pecus*) Velike Majke.

Možda je najpoznatiji prikaz lavova upregnutih u Kibelina kola onaj sa srebrne posude iz Parabiaga, no mnogo češće lavovi flankiraju Boginjin tron. Kod nas, primjerice, salonitanske statue Velike Majke (njih sedam) imaju dva lava kraj Boginjin trona, jedna od dvije senjske statue također, dok ona druga uz jednog lava ima i druge životinje. Osječka Velika Majka oslanja noge na leđa lava, a nezakcijska na rukohvatima trona ima lavlje protome.

Brončani Atis iz Muća (Andetrium)

Atis

O Atisovoj ikonografiji od Ovidija saznajemo bitno manje podataka negoli o Kibelinoj. U *Fastima* opisuje Atisovu kastraciju (Prilog 1, IV, 236-241), te time ukazuje na njegov najčešći ikonografski motiv: Atis je u likovnoj umjetnosti obično prikazivan klečeći, u stavu kastracije, obnaženih genitalija. Spomenuti kip Atisa iz Muća upravo ga takvog prikazuje, a tu su još i dva primjerka u Saloni, reljef iz Ivoševaca, Pridrage i dva Atisa iz Siska. Nadalje, u pjesmi *Ibis* (Prilog 4, 453-455) naglašava se da je Atis bio kastriran i "ni žena ni muž".

U *Fastima* Ovidije navodi da bio prelijep (Prilog 1, IV, 222) te da je imao dugu kosu (Prilog 1, IV, 237). U *Ars amatoria* (Prilog 3, I, 503) kaže da su eunusi

Velike Majke, kovrčali kosu, a budući da su u svemu slijedili Atisov primjer (kastracija, rezanje kose), može se zaključiti i da se na tom mjestu sugerira ikonografski motiv Atisove kovrčave kose. Takav je, primjerice, mali brončani Atis iz Muća te poznata skulptura ležećeg Atisa iz Ostije.

ZAKLJUČAK

U svim Ovidijevim djelima očito je njegovo odlično poznavanje povijesti i mitologije, retorička obrazovanost vidljiva je u lako oblikovanim stihovima, baš kao i izvanredno poznavanje ljudske psihologije. Iznimno je vrijedan izvor poznavanja rimske mitologije, pa tako i pojedinosti vezanih uz kult Velike Majke Kibele te njezina ljubimca Atisa.

U četvrtoj knjizi *Fasta* Ovidije namjerno spominje Kibelu i Atisa opisujući njihovu svetkovinu i nastojeći pritom čitateljima što više približiti njihov mit, kult i ikonografiju. U desetoj knjizi *Metamorfoza* Kibelom se opet namjerno bavi, opisujući pretvorbu Hipomena i Atalante u lavove pratitelje Velike Majke. Međutim, u *Umijeću ljubavi* i *Ibisu*, zatim desetoj knjizi *Metamorfoza* (Prilog 2, X, 99-105) te petoj i šestoj knjizi *Fasta* Ovidije samo usputno spominje Atisa i eunuhe: Atisa kad ističe neku od pojedinosti iz njegova mita, a eunuhe uvijek u negativnom kontekstu, osuđujući njihov izgled i ponašanje.

Treba napomenuti da nam bitno manje podataka pruža o Atisu, u usporedbi s podacima o Kibeli, a tomu je razlog taj što u Ovidijevo doba Atis nije bio popularan onako kako će to kasnije postati. Naime, tek od Klaudijeva doba njegov je kult reformiran, kad je uvedena svečanost *Tristia* i kad je preuzeo glavnu ulogu u svetkovini Velike Majke.

PRILOZI

Prilog 1.

FASTI

Igre Velike Majke (IV, 179-372)

- Neka se nebo triput okrene oko svoje osi,
neka Titan triput veže i otpusti svoje konje, 180
berekintska¹⁸ će potom svirala sa svijenim rogom
zasvirati i početi će svetkovina Idejske Roditeljice.¹⁹
Eunusi će ići i udarati u šuplje timpane,
a mjedeni cimbali odzvanjat će udarajući jedni u druge:
Boginja počivajući na nježnim vratovima svojih pratitelja 185
bit će nošena po ulicama središta grada.
Pozornica odzvanja, igre zovu. Gledajte, Kvirićani,
neka i trg na kojem se parnice vode ostane bez svojih rasprava.
Mnogo bih toga pitao, ali oštri me zvuk cimbal
plaši, kao i zavinuta lotosova svirala svojim strašnim zvukom. 190
"Daj mi, Boginjo, nekoga da ga pitam!" Kibelska Boginja učene unuke²⁰
svoje pogleda i zapovijedi im da udovolje mojoj želji.
"Otkrijte, gojenice helikonske, prema zapovijedi,
zašto se velika Boginja veseli neprestanoj svirci."
Tako rekoh. A ovako će Erato (nju je o Venerinu mjesecu 195
dopalo govoriti, jer je ime dobila po nježnoj ljubavi)²¹:
Saturn je dobio ovakvo proročanstvo: 'Predobri kralju,
tvoj će te sin lišiti skepra.'
On u strahu svoje cijelo potomstvo, kako se radalo,
proguta i čuva ga u svojoj utrobi. 200
Često se Reja žalila, jer je toliko puta trudna, a nikad
majka, i tugovala je nad svojom plodnošću.
Jupiter se rodio (zbog velike vjerodostojnosti
starini treba vjerovati, stoga ne sumnjaj u istinitost ovoga):
u haljini skriven kamen završio je u nebesnikovom grlu. 205
Tako je otac prevaren, kako je i prorečeno.

¹⁸ Berekintska – frigijska (Prema planini Berekintu u Frigiji).

¹⁹ Idejska majka – Kibela. Ida je brdo u Frigiji troadskoj, obitavalište Kibelino, ali i brdo na Kreti gdje se odgojio Jupiter. Kibela se izjednačavala s Jupiterovom majkom, Rejom.

²⁰ Muze, njihov je otac bio Jupiter, Kibelin sin.

²¹ Eros – ljubav. Erato je muza ljubavne poezije.

Još uvijek odzvanja zvečanjem visoka Ida, jer siguran je dječak mogao vikati iz svojih usta bez riječi. Neki su kolcima udarali u štitove, a neki u prazne kacige: ovo drugo su Kureti, a prvo Koribanti radili.	210
Ter sine perpetuo caelum versetur in axe, ter iungat Titan terque resolvat equos, protinus inflexo Berecynthia tibia cornu flabit, et Idaeae festa parentis erunt. ibunt semimares et inania tympana tudent, aeraque tinnitus aere repulsa dabunt; ipsa sedens molli comitum cervice feretur Urbis per medias exululata vias. scaena sonat, ludique vocant: spectate, Quirites, et fora Marte suo litigiosa vacent. quaerere multa libet, sed me sonus aeris acuti terret et horrendo lotos adunca sono. 'da, dea, quam sciter.' doctas Cybeleia neptes vidit et has curae iussit adesse meae. 'pandite mandati memores, Heliconis alumnae, gaudeat assiduo cur dea Magna sono.' sic ego. sic Erato (mensis Cythereius illi cessit, quod teneri nomen amoris habet): 'reddita Saturno sors haec erat: "optime regum, a nato sceptris excutiere tuis." ille suam metuens, ut quaeque erat edita, prolem devorat, immersam visceribusque tenet. saepe Rhea questa est totiens fecunda nec umquam mater, et indoluit fertilitate sua. Iuppiter ortus erat: (pro magno teste vetustas creditur; acceptam parce movere fidem) veste latens saxum caelesti gutture sedit: sic genitor fati decipiendus erat. ardua iam dudum resonat tinnitibus Ide, tutus ut infanti vagiat ore puer. pars clipeos sudibus, galeas pars tundit inanes: hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.	180 185 190 195 200 205 210

Tajna je skrivena, ali ostala su oponašanja ovoga drevnog čina; Boginjini pratitelji udaraju u mjedene cimbale i mukle bubnjiće: udaraju u cimbale umjesto u kacige, u timpane umjesto u štitove. Svirala, kao i prije, izvodi frigijsku melodiju." To reče ona. Započnem ja: "Zašto njoj strašni rod lavova pruža grivom obrasle vratove, nenavikle na zavinute jarme?" To rekoh, a ona tad započne: "Vjeruje se da je ona ukrotila njihovu divljinu; to je posvjedočila svojim kolima." "A zašto joj je glava ovjenčana tornjevitom krunom? Zar je ona dala tornjeve prvim gradovima?" Potvrдно mi klimne. "Odakle dolazi", rekoh, "nagon za odsijecanjem udova?" Kad zašutjeh, započne Pijerida ²² : "Frigijski mladić u šumi, prelijepi Atis, čistom je ljubavlju vezao tornjevitu Boginju. Htjela je da je on služi, da čuva njezine hramove, i rekla je: 'Ostani zauvijek dječakom.' On joj obeća i reče: 'Ako slažem, neka mi ljubav koju sam prevario bude posljednja.' Prevari je i s nimfom Sagaritidom ²³ prestane biti ono što je bio: stoga ga srdžba Boginjina kazni. Napravivši rane na stablu posiječe Najadu ²⁴ i ona umre: sudbina joj je bila stablo. Atis poludi i umislivši da krov ložnice pada pobjegne i hita do vrha Dindima, Čas viče: 'Nosi baklje', čas: 'Makni bičeve'. Stalno se zaklinje da vidi stigijske boginje. ²⁵ I tijelo je ozlijedio oštrim kamenom, duga mu se kosa povlačila po prašini, dok je govorio: 'Zasluzio sam! Krvlju sam platio zasluženu kaznu. Oh! Neka propadnu dijelovi tijela koji su mi naškodili! Oh! Neka propadnu', vikao je tada, odsjekao je teret stida i uskoro više nije imao nijedan znak muškosti. Njegovo ludilo postalo je primjerom, nemuževni sluge njegovi odsijecaju stidne udove dok si režu kosu." Tako mi je blagoglagoljivo aonska Kamena ispričala uzrok ludila za koji sam je pitao.	215 220 225 230 235 240 245
--	---

²² Pijeride – kćeri makedonskog kralja Pijera = muze.

²³ Ime potječe od rijeke Sangarius u Frigiji. To je bila nimfa stabla koje je raslo uz rijeku.

²⁴ Nimfu Sagaritidu.

²⁵ Furije.

"I ovo mi, voditeljice moja, reci, molim te, gdje su je tražili i odakle je došla. Je li oduvijek bila u našem gradu?"	
"Dindim, Kibelu i Idu bogatu izvorima Majka bogova oduvijek je voljela, kao i Ilijsko kraljevstvo: kad je Eneja donio Troju na italski prostor, skoro da je Boginja slijedila lađe koje su nosile svetinje, ali osjetila je da sudbina još ne traži njezino božanstvo u Laciju, te je ostala na svom uobičajenom mjestu. Kasnije, kad je moćni Rim već vidio pet stoljeća	250 255
res latuit, priscique manent imitamina facti: aera deae comites raucaque terga movent. cymbala pro galeis, pro scutis tympana pulsant: tibia dat Phrygios, ut dedit ante, modos.' desierat; coepi: 'cur huic genus acre leonum praebent insolitas ad iuga curva iubas?' desieram; coepit: 'feritas mollita per illam creditur; id curru testificata suo est.' 'at cur turrifera caput est onerata corona? an primis turres urbibus illa dedit?' adnuat. 'unde venit' dixi 'sua membra secandi impetus?' ut tacui, Pieris orsa loqui: 'Phryx puer in silvis, facie spectabilis, Attis turrigeram casto vinxit amore deam; hunc sibi servari voluit, sua templa tueri, et dixit "semper fac puer esse velis." ille fidem iussis dedit, et "si mentiar", inquit "ultima, qua fallam, sit Venus illa mihi." fallit, et in nympha Sagaritide desinit esse quod fuit: hinc poenas exigit ira deae. Naida volneribus succidit in arbore factis, illa perit; fatum Naidos arbor erat; hic furit, et credens thalami procumbere tectum effugit, et cursu Dindyma summa petit; et modo "tolle faces", "remove" modo "verbera" clamat, saepe Palaestinas iurat adesse deas. ille etiam saxo corpus laniavit acuto, longaque in immundo pulvere tracta coma est,	215 220 225 230 235

voxque fuit "merui: meritas do sanguine poenas. ah pereant partes quae nocuere mihi!"	240
"ah pereant" dicebat adhuc; onus inguinis aufert, nullaque sunt subito signa relictia viri. venit in exemplum furor hic, mollesque ministri caedunt iactatis vilia membra comis.' talibus Aoniae facunda voce Camenae reddita quaesiti causa furoris erat. 'hoc quoque, dux operis, moneas precor, unde petita venerit; an nostra semper in urbe fuit?' 'Dindymon et Cybelen et amoenam fontibus Iden semper et Iliacas Mater amavit opes: cum Troiam Aeneas Italos portaret in agros, est dea sacriferas paene secuta rates, sed nondum fatis Latio sua numina posci senserat, adsuetis substiteratque locis. post, ut Roma potens opibus iam saecula quinque	245 250 255
i kad je podignuo glavu nad pokorenim svijetom, svećenik je sudbonosne riječi Eubejske pjesme ²⁶ pročitao. Kažu da je bilo tako kako je pročitao: 'Nema Majke: zapovijedam ti, Rimljanine, traži Majku. Kad dođe, neka je primi čista ruka.'	260
Senatori tumače zagonetke nerazjašnjenog proročanstva koja bi to Roditeljica bila, gdje je treba tražiti. Pitali su Peana ²⁷ koji im je rekao: Pošaljite po Majku bogova koja se nalazi na brdu Idi. Plemići su poslani. U Frigiji je tada vladao Atal: nije htio učiniti uslugu auzonskim muževima. Čudesna ću ispjevati. Zatresla se zemlja velikim treskom i ovako je Božanska rekla u svom svetištu: 'Sama sam htjela da me traže, ne oklijevajte, dajte mene koja to želim. Rim je mjesto dostojanstveno, kamo svakome bogu valja ići.' On drščući od strašnog zvuka reče: 'Idi, naša ćeš biti: Rim se vraća frigijskim precima.'	265 270

²⁶ Godine 204. pr. Kr. Sibiline knjige prorekle su Kibelin dolazak u Rim. Sibila je živjela u Kumama, eubejskoj koloniji.

²⁷ Pean je Apolon iz Delfa. M. Valerije Levin, M. Cecilije Metel i S. Sulpicije Gal poslani su iz Rima u delfsko proročište pitati za savjet. To doznajemo iz Livijeva djela (*Liv.*, XXIX, 11).

Odmah su brojne sjekire odsjekle šume omorikove,
 One koje je imao božanski Frigijac²⁸ kad je bježao:
 tisuću se ruku skupilo i u šuplju krmu broda, 275
 ognjem oslikanu, stave Majku nebesnika.
 Ona je, nadasve sigurna, nošena preko sinove vode
 i dođe do dugog jezera Friksove sestre²⁹,
 Zatim prelazi grabežljivi Retej i Sigejske obale,
 Tened i staro Eetionovo carstvo.³⁰ 280
 Dođu do Kiklada, ostavivši Lezb iza leđa,
 i tamo gdje se val razbija o karistejske pličine.³¹
 Prelazi i Ikarovo more, gdje je Ikar izgubio krila
 koja su mu spala i dao ime velikome moru.
 Tada napusti s lijeve strane Kretu, s desne peloponeske 285
 vode i krene put svete Venerine Kitere.
 Nakon toga prebrodi Tinakrijsko more,³² gdje Bront, Sterop i
 Akmonid³³ običavaju bojati željezo,
 potom Afričko more te gleda s lijeva Sardsko
 kraljevstvo i dođe do Auzonije. 290
 Dotakla je ušće gdje se Tiber ulijeva u more
 i gdje teče širim poljem:
 svi vitezovi i ugledni senat pomiješan s pukom
 dođu na obalu toskanske rijeke vidjeti je.
 Jednako idu majke, kćeri, snahe 295
 i one koje djevičanstvom štiju sveti dim.
 vidit et edomito sustulit orbe caput,
 carminis Euboici fatalia verba sacerdos
 inspicit; inspectum tale fuisse ferunt:
 “mater abest: matrem iubeo, Romane, requiras.
 cum veniet, casta est accipienda manu.” 260
 obscurae sortis patres ambagibus errant,
 quaeve parens absit, quove petenda loco.
 consulitur Paean, “divum” que “arcessite Matrem”
 inquit; “in Idaeo est invenienda iugo.”

²⁸ Eneja.²⁹ Helespont.³⁰ Eetion je bio Andromahin otac, kralj Tebe u Troadi.³¹ Jug Eubeje.³² Sicilsko.³³ Pirakmon. Tri Kiklopa koja su kovala Jupiterove munje pod Etnom.

mittuntur proceres. Phrygiae tum sceptrata tenebat 265
 Attalus; Ausoniis rem negat ille viris.
 mira canam: longo tremuit cum murmure tellus,
 et sic est adytis diva locuta suis:
 “ipsa peti volui: ne sit mora; mitte volentem:
 dignus Roma locus quo deus omnis eat.” 270
 ille soni terrore pavens “proficiscere” dixit;
 “nostra eris: in Phrygios Roma refertur avos.”
 protinus innumerae caedunt pineta secures
 illa, quibus fugiens Phryx pius usus erat. 275
 mille manus coeunt, et picta coloribus ustis
 caelestum Matrem concava puppis habet.
 illa sui per aquas fertur tutissima nati,
 longaque Phrixiae stagna sororis adit,
 Rhoeteumque capax Sigeaque litora transit,
 et Tenedum et veteres Eetionis opes. 280
 Cyclades excipiunt, Lesbo post terga relictas,
 quaeque Carysteis frangitur unda vadis;
 transit et Icarium, lapsas ubi perdidit alas
 Icarus, et vastae nomina fecit aquae.
 tum laeva Creten, dextra Pelopeidas undas 285
 deserit, et Veneris sacra Cythera petit.
 hinc mare Trinacrium, candens ubi tinguere ferrum
 Brontes et Steropes Acmonidesque solent,
 aequoraque Afra legit, Sardoaque regna sinistris
 respicit a remis, Ausoniamque tenet. 290
 ostia contigerat, qua se Tiberinus in altum
 dividit et campo liberiore natat:
 omnis eques mixtaque gravis cum plebe senatus
 obvius ad Tusci fluminis ora venit.
 procedunt pariter matres nataeque nurusque 295
 quaeque colunt sanctos virginitate focos.

Muževi su umorili marljive ruke zatezanjem užeta:
 dobrodošla lađa teško usplavi uz suprotni tok.
 Dugo je zemlja bila žedna, suša je spalila raslinje:
 stajala je natovarena lađa u blatnjavoj pličini. 300
 Tko dođe, više nego što može,
 glasnim povikom pomaže hrabrim rukama.

Ona, pak, kao postojan otok usred mora stoji:
zaprepašteni od čuda stoje i drhte muževi.
Klaudija Kvinta vuče podrijetlo od uzvišenog Klauza,³⁴ 305
a ljepota joj je jednaka uzvišenome podrijetlu:
čista, također, ali nije joj se vjerovalo: nepravedna glasina
okaljala ju je i okrivili su je za izmišljeni zločin;
Nije joj išla u prilog odjeća i to što je izlazila uvijek različito
ukrašene kose³⁵, a uvijek je imala spreman jezik za stroge starce. 310
Svjesna da nije kriva smijala se lažnim glasinama,
ali mi smo lakovjerna svjetina kad je grijeh u pitanju.
Kad je ona izašla iz gomile čistih majki
i rukama zahvatila čistu vodu rijeke,
tri puta polije glavu, tri puta podigne dlanove prema nebu 315
(tko god gleda, misli da je luda)
te kleknuvši pogled prema kipu Boginje
digne i poviče raspuštene kose:
'Blaga, plodna Roditeljice bogova, čuj molitvu 320
mene ponizne, pod jednim uvjetom.
Kažu da nisam čista. Ako me ti osudiš, priznat ću da sam zaslužila;
Smrću ću platiti kaznu, jer me Boginja osudila.
Ali ako nema krivnje, ti ćeš ovim dokazom dati jamstvo
mom životu i čista ćeš prihvatiti čiste moje ruke.'
Rekla je to i neznatnim naporom povukla uže 325
(govorim o čudu, ali ono je i na sceni³⁶ potvrđeno):
Boginja je dirnuta, slijedi voditeljicu i veseli se dok je slijedi:
kažu da je znak veselja bila vika do zvijezda.
Došli su do zavoja rijeke (stari su ga zvali Tiberov
Atrij), odakle ona skreće lijevo. 330
Pala je noć: zavežu uže za hrastovo deblo i
nakon što su se najeli, predaju tijelo laganom snu.
Kad je svanuo dan, odvežu uže od hrastova debla;
ipak su prije toga, nakon što su zapalili vatru, žrtvovali tamjan
prije su i ovjenčali krmu, žrtvovali junicu bez mane 335
koja nije znala ni za rad ni za parenje.
Postoji mjesto gdje se brzi Almon ulijeva u Tiber
i gdje se ta manja rijeka gubi u velikoj:

³⁴ Sabinjanin Klauzo predak je kuće Klaudijevaca.

³⁵ Ovidije 1903: *ornatis varie capillis* – umjetno ukrašene kose.

³⁶ To je vjerojatno prikazivano na festivalu Velike majke.

ondje je sijedi svećenik zajedno s grimiznom haljom
oprao Gospu i njezine svetinje u vodi Almona. 340
Nazočni pratitelji urlaju, svirala mahnito svira,
a nemuževne ruke udaraju u leđa bikova.
Prva ide Klaudija, vrlo slavljena, s radosnim izrazom lica,

sedula fune viri contento braccia lassant:
vix subit adversas hospita navis aquas.
sicca diu fuerat tellus, sitis usserat herbas:
sedit limoso pressa carina vado. 300
quisquis adest operi, plus quam pro parte laborat,
adiuvat et fortes voce sonante manus:
illa velut medio stabilis sedet insula ponto;
attoniti monstro stantque paventque viri.
Claudia Quinta genus Clauso referebat ab alto 305
(nec facies impar nobilitate fuit),
casta quidem, sed non et credita: rumor iniquus
laeserat, et falsi criminis acta rea est.
cultus et ornatis varie prodisse capillis
obfuit ad rigidos promptaque lingua senes. 310
conscia mens recti fama mendacia risit,
sed nos in vitium credula turba sumus.
haec ubi castarum processit ab agmine matrum
et manibus puram fluminis hausit aquam,
ter caput inrorat, ter tollit in aethera palmas 315
(quicumque aspiciunt, mente carere putant),
summissoque genu voltus in imagine divae
figit, et hos edit crine iacente sonos:
"supplicis, alma, tuae, genetrix fecunda deorum,
accipe sub certa condicione preces. 320
casta negor: si tu damnas, meruisse fatebor;
morte luam poenas iudice victa dea;
sed si crimen abest, tu nostrae pignora vitae
re dabis, et castas casta sequere manus."
dixit, et exiguo funem conamine traxit; 325
mira, sed et scaena testificata loquar:
mota dea est, sequiturque ducem laudatque sequendo;
index laetitia fertur ad astra sonus.
fluminis ad flexum veniunt (Tiberina priores
Atria dixerunt), unde sinister abit. 330

nox aderat: querno religant in stipite funem,
dantque levi somno corpora functa cibo.
lux aderat: querno solvunt a stipite funem,
ante tamen posito tura dedere foco,
ante coronarunt puppem, sine labe iuvenecam 335
mactarunt operum coniugiique rudem.
est locus, in Tiberim qua lubricus influit Almo
et nomen magno perdit in amne minor.
illic purpurea canus cum veste sacerdos
Almonis dominam sacraque lavit aquis. 340
exululant comites, furiosaque tibia flatur,
et feriunt molles taurea terga manus.
Claudia praecedit laeto celeberrima voltu,

čiju je nevinost napokon posvjedočila Boginja;
sama Boginja sjedeći na kolima unesena je kroz Kapenska vrata: 345
upregnuta goveda posipana su svježim cvijećem.
Nazika³⁷ ju je primio. Nije nam ostalo ime graditelja hrama.
Sada kažu da je August, prije je bio Metel.³⁸
Tu je Erato stala. Napravila je pauzu ako ću još nešto pitati:
"Kaži", rekoh, "zašto Boginja traži darove u sitnišu?" 350
"Narod joj je donio novčiće od kojih je Metel sagradio
hram", reče, "odatle običaj davanja sitniša."
Pitam je i zašto izmjenično idu na gozbe
još češće i slave dogovorene svečane večere.
"Zato što je berekintska Boginja dobrovoljno promijenila svoje sjedište" 355
reče, "i oni mijenjajući svoje boravište pridobivaju isto znamenje."³⁹
Namjeravao sam pitati i zašto su Megalesia prve igre⁴⁰
u našem gradu, kad će Boginja (predosjetila je, naime)
reći: "Ona je rodila bogove", kaže, "oni su dali mjesto svojoj Roditeljici
i stoga Majka ima čast prvenstva." 360
"Zašto, dakle, galima nazivamo one koji se kastriraju,
kad je frigijska zemlja toliko udaljena od galske?"

³⁷ Publije Kornelije Scipion Nazika.

³⁸ Hram je posvećen 191. pr. Krista. Spaljen je 111. godine nakon čega ga je Metel (možda Kvint Cecilije) obnovio. Ponovo je spaljen 3. godine poslije Krista kad ga je obnovio August.

³⁹ Ova je svetkovina bila izvrsna prilika za gostoprimstvo, izraz za pozivanje bio je *mutitare*.

⁴⁰ Ovidije 1996: *primi ludi urbe nostra* – prve igre godine u našem gradu.

Ona reče: "Između zelene Kibe i visoke Celene⁴¹
teče rijeka divljeg toka koja se zove Gal. 365
Tko iz nje pije, poludi: stoga idite daleko od nje ako
vam je do zdrave pameti. Tko iz nje pije, poludi."
Rekoh: "Ne srame se staviti zeleni moret
na Gospin stol. Postoji li tomu dobar razlog?"
"Priča se da su stari koristili čisto mlijeko i biljke
ako ih je zemlja svojevolumeno dala", reče. 370
"Bijeli se sir miješa s tučenim vrhnjem
da bi drevna Boginja znala drevnu hranu."

credita vix tandem teste pudica dea;
ipsa sedens plaustro porta est invecta Capena: 345
sparguntur iunctae flore recente boves.
Nasica accepit; templi non perstitit auctor:
Augustus nunc est, ante Metellus erat.
substitut hic Erato. mora fit, si cetera quaeram. 350
'dic' inquam 'parva cur stipe quaerat opes.'
'contulit aes populus, de quo delubra Metellus
fecit' ait; 'dandae mos stipis inde manet.'
cur vicibus factis ineant convivia, quaero,
tum magis indictas concelebrentque dapes. 355
'quod bene mutarit sedem Berecynthia', dixit
'captant mutatis sedibus omen idem.'
institeram, quare primi Megalesia ludi
urbe forent nostra, cum dea (sensit enim)
'illa deos' inquit 'peperit: cessere parenti,
principiumque dati Mater honoris habet.' 360
'cur igitur Gallos qui se excidere vocamus,
cum tanto a Phrygia Gallica distet humus?'
'inter' ait 'viridem Cybelen altasque Celaenas
amnis it insana, nomine Gallus, aqua.
qui bibit inde, furit: procul hinc discedite, quis est 365
cura bonae mentis: qui bibit inde, furit.'
'non pudet herbosum' dixi 'posuisse moretum
in dominae mensis: an sua causa subest?'
'lacte mero veteres usiARRANTUR et herbis,
sponte sua siquas terra ferebat' ait; 370

⁴¹ Grad u Frigiji.

'candidus elisae miscetur caseus herbae,
cognoscat priscos ut dea prisca cibos.'

V, 221-234

Prva sam prosula sjeme na bezbrojne narode:
prije toga zemlja je bila jednobojna.

Prva sam stvorila cvijet od terapnejske krvi
i na njegovom je listu ostala zapisana tužaljka.⁴²

I ti, Narcise, imaš ime u njegovanim vrtovima, 225
ti koji si nesretan što ne postoji drugi ti.⁴³

Zašto da spominjem još i Kroka⁴⁴, Atisa⁴⁵ ili Kinirina sina,⁴⁶
iz čije rane, po meni, izrasta počast.

VI, 321-336

Kibela, čije je čelo ovjenčano tornjevitom krunom,
sazove vječne bogove na svoju gozbu.

Sazove i satire i nimfe, rustična božanstva;

Silen dođe, iako ga nitko nije zvao.

I nije dopušteno, a i dugo bi trajalo, opisivati gozbe bogova: 325

Noć je probdjevena uz veliko opijanje.

V, 221-234

prima per immensas sparsi nova semina gentes:
unius tellus ante coloris erat;

prima Therapnaeo feci de sanguine florem,
et manet in folio scripta querella suo.

tu quoque nomen habes cultos, Narcisse, per hortos, 225
infelix, quod non alter et alter eras.

quid Crocon aut Attin referam Cinyraque creatum,
de quorum per me volnere surgit honor?

VI, 321-336

Turrigera frontem Cybele redimita corona

convocat aeternos ad sua festa deos;

convocat et satyros et, rustica numina, nymphas;

⁴² Ljubičasti iris izrastao je iz krvi Hijacinta kojeg je ubio Apolon. Terapnejski znači spartanski (Terapne je grad u Lakoniji, a Hijacint je bio sin spartanskoga kralja Amikla).

⁴³ Narcis je umro zaljubljen u svoj odraz u jezeru.

⁴⁴ Krok je također mladić koji je pretvoren u istoimeni cvijet (šafan).

⁴⁵ Iz krvi Atisove izrasle su ljubice.

⁴⁶ Kinirin sin je Adonis. Crvena anemona izrasla je iz Adonisove krvi.

Silenus, quamvis nemo vocarat, adest.

nec licet et longum est epulas narrare deorum: 325

in multo nox est pervigilata mero.

Prilog 2

METAMORFOZE

X, 99-105

I ti si došao, vijonogi bršljane, zajedno 100
s trsovima loze, i vi, brijestovi trsovima ogrnuti,

i jasenovi crni i borovi i maginja puna crvenih

plodova i gipka palma, nagrada pobjednika,

i odozgo čupava, kosom zaogrnuti omorika

draga Majci bogova, jer je Kibelin Atis

njome zamijenio čovjekovo obličje i otvrdnuo u to stablo. 105

X, 686-707

Prolašahu kraj hrama, koji je nekoć slavni Ehion⁴⁷ podigao

po zavjetu Majci bogova, i koji je skriven u gustoj šumi,

te ih dugi put natjera da se odmore;

dok su ondje ležali neprilična je požuda,

koju sam ja potakla, obuzela Hipomena. 690

Bližu hrama bio je slabo osvijetljen zaklon,

sličan špilji, pokriven prirodnim kamenom plavcem,

svet od drevne pobožnosti, kamo su svećenici donijeli

drvene kipove drevnih božanstava; 695

onamo uđu i zabranjenim grijehom okaljaju svetinju.

Kipovi odvrte pogled, a Majka s tornjevitom krunom

razmišljala je hoće li grešnike potopiti u Stiksu:

kazna se činila preblagom; stoga odmah žute grive

prekriju gole vratove, prsti se saviju u kandže,

od pleća nastanu životinjske lopatice, sva težina 700

u prsa prijede, repovi vitlaju po pijesku;

pogled im je pun srdžbe, umjesto govorom urlanjem se glasaju,

ložnicom im je šuma, drugima su strašni, a ipak

pitomim zubima drže Kibeline uzde lavovi.

⁴⁷ Sin Hermesa i Antijanire, kalidonski lovac i Jazonov pratitelj na putu po zlatno runo.

X, 99-105

vos quoque, flexipedes hederæ, venistis et una
pampineæ vites et amictæ vitibus ulmi
ornique et piceæ pomoque onerata rubenti
arbutus et lentæ, victoris præmia, palmeæ
et succincta comas hirsutaque vertice pinus,
grata deum matri, siquidem Cybeleius Attis
exiit hac hominem truncoque induruit illo.

X, 686-707

templa, deum Matri quæ quondam clarus Echion
fecerat ex voto, nemorosis abdita silvis,
transibant, et iter longum requiescere suasit;
illic concubitus intempestiva cupido
occupat Hippomenen a numine concita nostro.
luminis exigui fuerat prope templa recessus,
speluncae similis, nativo pumice tectus,
religione sacer prisca, quo multa sacerdos
ligna contulerat veterum simulacra deorum;
hunc init et vetito temerat sacraria probro.
sacra retorserunt oculos, turritaque Mater
an Stygia sontes dubitavit mergeret unda:
poena levis visa est; ergo modo levia fulvæ
colla iubæ velant, digiti curvantur in ungues,
ex umeris armi fiunt, in pectora totum
pondus abit, summae cauda verruntur harenæ;
iram vultus habet, pro verbis murmura reddunt,
pro thalamis celebrant silvas aliisque timendi
dente premunt domito Cybeleia frena leones.
hos tu, care mihi, cumque his genus omne ferarum,
quod non terga fugæ, sed pugnae pectora præbet,
effuge, ne virtus tua sit damnosa duobus!"

Prilog 3**ARS AMATORIA****I (503-510)**

Ali nemoj kovrčati svoju kosu željezom,
niti struži svoje golijeni plavcem koji grize.
To neka čine oni koji u slavu majke Kibe
urlajući pjevaju na frigijski način.

Muževima pristaje zapušteni izgled. Tezej je ukrao
Minosovu kćer, a nije ukrasio sljepoočice;
Fedra je voljela Hipolita iako nije bio dotjeran;
Boginja se zagledala u šumskog momka Adonisa.

I (503-510)

Sed tibi nec ferro placeat torquere capillos,
Nec tua mordaci pumice crura teras.
Ista iube faciant, quorum Cybeleia mater
Concinitur Phrygiis exululata modis.
Forma viros neglecta decet; Minoida Theseus
Abstulit, a nulla tempora comptus acu.
Hippolytum Phædra, nec erat bene cultus, amavit;
Cura deæ silvis aptus Adonis erat.

Prilog 4**IBIS****453-458**

I zanesen odsijeci, kao oni koje Kibelska Majka
potiče, stidni ud na frigijski način;
kao Atis, nekoć muškarac, budi sad ni žena ni muž
te nježnom rukom udaraj u mukle timpane.
Pretvori se u živinče Velike Roditeljice
brzim korakom preokrenut iz pobjednika u žrtvu.

503-508

Vepar koji je ubio Likurgova sina⁴⁸ i onoga rođenog od stabla⁴⁹
te hrabrog Idmona,⁵⁰ neka i tebe razdere.
Neka te, umirući, rani kao onoga
na kojeg je klonula glava vepra kojeg je nasmrtno ranio.
Ili budi kao onaj kojeg je sličnom smrću
omorika usmrtila, Frigijac i berekintski lovac.⁵¹

⁴⁸ Ancej, sin tegejskoga kralja Likurga, lovac kojeg je ubio Kaledonski vepar.⁴⁹ Adonisa.⁵⁰ Prvi Argonaut koji je poginuo. Vjeruje se da je grad Herakleja (Pontska) nastao oko njegovoga groba.⁵¹ Atis.

453-458

Attonitusque secus, ut quos Cybeleia mater
 Incitat, ad Phrygios vilia membra modos;
 Deque viro fias nec femina nec vir, ut Attis, 455
 Et quatiás molli tympana rauca manu.
 Inque pecus subito Magnae vertare Parentis,
 Victor ut est celeri victaque

503-508

Quique Lycurgiden letavit, et arbore natum,
 Idmonaque audacem, te quoque rumpat aper.
 Isque vel exanimis faciat tibi vulnus, ut illi, 505
 Ora super fixi quem cecidere suis.
 Sive idem, simili pinus quem morte peremit,
 Phryx ac venator sis Berecyntiades.

LITERATURA

- EURIPID 2000: *Euripid: Elektra i Ifigenija među Taurijcima*, prev. Koloman RAC, Zagreb: SysPrint 2000.
- FRASER 2002: James G. FRASER, *Zlatna grana*, Zagreb: Jesenski i Turk 2002 (1890).
- KASUMOVIĆ 1907: Ivan KASUMOVIĆ, Ovidijev "Ibis", Zagreb: *Nastavni vjesnik*, knj. XV, 1907.
- MILIĆEVIĆ 1990: Marina MILIĆEVIĆ, *Rimski kalendar*, Zagreb: Latina et Graeca 1990.
- Ovidije* 1903: *Publije Ovidije Nazon: Izabrane pjesme*, prev. Ferdo PAŽUR, Varaždin: tisak i naklada J. B. Stiflera 1903.
- Ovidije* 1903: *Publija Ovidija Nazona E libris tristium; Ex epistulis ex ponto; E libris pastorum*, prev. Dragutin KIŠPATIĆ, Zagreb: St. Kugli 1903.
- Ovidije* 1907: *Publija Ovidija Nazona Metamorfoze*, prev. Tomo Maretić, Matica hrvatska, Zagreb 1907.
- Ovidije* 1927: *Publius Ovidius Naso: I Fasti*, passi scelti, commentati e collegati col racconto dell'intero poema da Carlo GIORNI, Firenze: G. C. Sansoni 1927.
- Ovidije* 1973: *Publije Ovidije Nazon: Ljubavi; Umijeće ljubavi; Lijek od ljubavi*, prev. Tomislav LADAN, Zagreb: Znanje 1973.
- Ovidije* 1996: *Ovid: Fasti*, transl. by James G. FRASER [Loeb Classical Library], London: Harvard University Press, 1996 (1931).
- PAUZANIJA 1989: *Pauzanija: Vodič po Heladi*, prev. Uroš PASINI, Split: Logos 1989.
- SELEM 1971: Petar SELEM, *Boginja s tisuću imena*, *Hrvatski znanstveni zbornik*, vol. I., Zagreb: Matica hrvatska 1971.
- VERMASEREN 1977: Maarten J. VERMASEREN, *Cybele and Attis. The myth and the cult*, London: Thames and Hudson 1977.